

تبیین حقوق کودک در دوره بحران و قرنطینه

وحیده مرادیان محمدیه^۱، سینا ترکاشوند^۲

خانواده، جامعه و دولت در رفع نیازهای آنان بوده و متضمن تدابیر اجرایی در حمایت از کودکان است. کلیدواژگان: حقوق کودکان، بحران، قرنطینه، تدابیر حمایتی.

مقدمه و بیان مسئله

مفهوم حقوق کودک از مباحث بنیادی حقوق بشری، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی است (صفایی و امامی، ۱۳۸۴). هر کودک بعنوان یک انسان، تا حدود مشخصی از حقوق برخوردار است. پذیرش کودک، تولد سالم، زندگی در محیطی سالم، برآورده کردن نیازهای اولیه، دستیابی به مهارتهای ذهنی و عاطفی لازم، قرار گرفتن تحت پوششهای مراقبتی و... نمونه‌هایی از حقوق کودک هستند (کمالی، ۱۳۸۳).

توجه به حقوق کودک از دیرباز دغدغه بسیاری از فعالان اجتماعی و صاحب‌نظران بوده است. با توجه به شرایط خاص جسمی و روحی میتوان گفت کودک از اقصای آسیب‌پذیر جامعه است و هر روز گزارشهای تکان‌دهنده‌ی از بیتوجهی به حقوق کودکان و ظلم و جنایت و بهره‌کشی از آنها منتشر میشود که قلب و روح هر انسانی را اندوهگین میسازد. کودک‌آزاری نه تنها از طریق افراد سودجو و مافیای فساد و فحشا و باندهای تبه‌کار صورت میگیرد، بلکه گاهی اعضای خانواده، حتی پدران و مادران، نیز خواسته یا ناخواسته، مرتکب کودک‌آزاری شده‌اند. کودکانی که مورد بی‌مهری یا بی‌توجهی، تنبیه جسمی و بدنی، خانواده‌گریزی، سوء استفاده جنسی و... قرار گرفته‌اند، کم نیستند.

ادیان الهی نیز همواره به حقوق کودک توجه داشته‌اند. دین مبین اسلام با جامعیت و گستردگی‌ی که دارد، در موارد بسیاری به حقوق کودک اشاره کرده و فقهای بزرگ در مباحث مختلف فقهی، حقوق کودک را برشمردند و به تجزیه و تحلیل و بیان مبانی آن پرداخته‌اند.

دین مبین اسلام نیز در موارد بسیاری به حقوق کودک توجه نموده و فقهای بزرگ در مباحث مختلف فقهی، حقوق کودک را برشمردند و به تجزیه و تحلیل و بیان مبانی آن پرداخته‌اند. در آموزه‌های آسمانی اسلام، همهٔ کودکان، اعم از دختر و پسر، حقوق و مزایای معینی دارند و همگان از اعمال

چکیده

انسان برای زندگی اجتماعی خویش نیازمند امنیت جسمی، روحی، اقتصادی و... است. کودکان نیز که پایه و اساس رشد جسمی، عقلی و اجتماعی آنان، از همان سالهای نخست زندگی آغاز میشود، با توجه به وضعیت خاصشان بلحاظ جسمی و روحی، نیاز به حمایتها و مراقبتهای ویژه دارند. این اقدامات باید مفهوم و قالبی متناسب یافته و با توجه به ناتوانی کودکان برای استیفای مستقیم حقوق خود، جنبه‌های حمایتی وسیعی پیدا کنند؛ بگونه‌ی که بزرگسالان، الزام ناشی از حمایت آنها را کاملاً احساس کنند. در همین راستا هدف پژوهش حاضر تبیین حقوق کودک در دورهٔ بحران و قرنطینه میباشد. توجه به حقوق کودک، فقط بحث جوامع امروزی نیست بلکه دین مبین اسلام نیز به حقوق کودک توجه داشته است. احترام و تکریم کودک، پرهیز از خشونت و بدرفتاری با کودکان، رعایت عدالت و پرهیز از تبعیض از جمله آموزه‌های اسلام در این حوزه هستند. روش پژوهش، توصیفی - تحلیلی است، بدین صورت که ابتدا به تبیین حقوق کودک بصورت عام پرداخته، سپس به تحلیل حقوق کودک در شرایط بحران و قرنطینه میپردازد. یافته‌های پژوهش بیانگر آنست که در دورهٔ بحران و قرنطینه، حق بازی کردن کودکان و جنب و جوش از آنها سلب میشود، همچنین کودک‌آزاری توسط بزرگسالان شیوع پیدا میکند و حقوق اخلاقی و تربیتی کودکان نیز تحت تأثیر قرار میگیرد. نتایج پژوهش نشان داد که کودکان در شرایط بحران و قرنطینه توانایی کمتری نسبت به بزرگسالان برای دستیابی به حقوقشان دارند، زیرا حقوقشان اغلب توسط بزرگسالان پایمال میشود و در مراجعه مستقل به مراجع قانونی برای تظلم و دادخواهی نیز کاملاً وابسته به بزرگسالان هستند. تبیین حقوق کودک در شرایط بحران و قرنطینه مبین نیازمندیهای اساسی و بنیادین کودکان و نیز تکالیف

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱/۲۰ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۵/۲۰

۱. دانش آموخته کارشناسی ارشد فلسفه تعلیم و تربیت، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران.

۲. دانش آموخته دکتری فلسفه تعلیم و تربیت، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران (نویسندهٔ مسئول)؛ Sina.torkashvand663@gmail.com

هرگونه خشونت و بیرحمی در حق آنان باز داشته شده‌اند. این در حالی است که پیش از اسلام میان اعراب و دیگر قومها، کودکان در وضع نامناسبی قرار داشتند و از کمترین حقوق عادی نیز محروم بودند. آنان با هر بهانه‌یی، از جمله رهایی از فقر و هزینه زندگی، کودکان را از میان برمیداشتند. در این میان، شرایط دختران بسیار دردناکتر بود؛ بزرگان عرب و افراد سرشناس، داشتن دختر را برای خود ننگ و عار میدانستند و آنها را زنده به گور می‌کردند. قرآن کریم شرایط جاهلیت را چنین توصیف میکند:

و هرگاه یکی از آنان را به دختر مژده دهند، چهره‌اش سیاه میشود، در حالیکه خشم او اندوه خود را فرو می‌خورد و از بدی آنچه بدو بشارت داده شده، از قبیل [خود] روی میپوشاند که آیا او را با خوری نگاه دارد یا در خاک پنهانش کند؟ و چه بد داوری میکنند (نحل: ۵۸ و ۵۹).

اما اسلام در قالب تعبیرهای زیبا، نه تنها مردم را از آن عاداتهای زشت بازداشت بلکه ارزش کودکان را در جامعه افزایش داد و از پدران و مادران خواست که به بهانه‌های واهی فرزندان خود را نکشند و نسبت به آنها دلسوز باشند؛ و از بیم تنگدستی فرزندان خود را نکشید، ماییم که به آنها و شما روزی میبخشیم. آری، کشتن آنان همواره خطایی بزرگ است (اسراء: ۳۱).

همچنین رسول خدا (ص) میفرماید: «از ما نیست، کسی که به خردسالان رحم نکند».

جالب اینکه این حمایتها از حقوق کودکان، زمانی مطرح شده که هیچ نهاد، سازمان یا کنوانسیون بین‌المللی‌یی برای دفاع از حقوق کودکان وجود نداشته است. اسلام با در نظر گرفتن همه نیازهای اولیه جسمی، روحی و روانی کودکان و دفاع از آن، زمینه را برای رشد و پیشرفت همه‌جانبه آنان فراهم آورده است.

امام سجاده (ع) میفرماید: «حق فرزند تو این است که بدانی او از تو و پیوسته به تو در خیر و شر امر دنیاست و تو مسئول او از لحاظ نیک ادب کردن و راهنمایی به پروردگارش و کمک به طاعت او هستی. پس عمل تو درباره او عمل کسی باشد که میداند در احسان به او پاداش و در مسامحه و بدی نسبت به او کیفر میبیند» (حر عاملی، ۱۴۱۴: ۱۳۵/۳).

اما نیمه دوم قرن بیستم را میتوان عصر کودکان نامید. تقریباً در سراسر گیتی، بویژه در کشورهایی که به توسعه اجتماعی و اقتصادی مطلوبتری دست یافته‌اند، بخش مهمی از منابع مادی و معنوی در خدمت توجه به مسائل کودکان و حمایت روانی و جسمی آنان قرار گرفت. در این راستا، علاوه

بر افزایش امکانات بهداشتی، آموزشی، هنری و پرورشی، دامنه حقوق کودک بعنوان موجودی نیازمند حمایت ویژه در جهت تعالی مادی و معنوی نسل آینده و اداره‌کننده فردای جامعه، نیز گسترش پیدا کرد (عبادی، ۱۳۷۱: ۹۲).

در سطح حقوق بین‌الملل و سازمانهای جهانی، شروع توجه به حقوق کودکان، به دوران بعد از جنگ جهانی اول باز میگردد. یکی از طرفداران اولیه حقوق کودک، اگلاتین جب، بنیانگذار مؤسسه نجات کودکان در انگلستان در سال ۱۹۱۹م. است. او معتقد بود کودکان قربانیهای اصلی سیاستهای اقتصادی غلط و خطاهای سیاسی و جنگی هستند و در بسیاری از مواقع، فدای مسائل سیاسی میشوند. پس از پایان جنگ جهانی اول، بدلیل پیامدهای جنگ و آسیبهایی که از این راه به کودکان وارد شد، در سال ۱۹۲۴ «اعلامیه حقوق کودک» در ژنو تنظیم گردید که بیشتر بر تغذیه، بهداشت و مسکن برای کودکان جنگ‌زده و آواره و حمایت از آنها در برابر آسیبهای جسمی و روانی ناشی از جنگ متمرکز بود.

تأسیس صندوق بین‌المللی کودکان (یونیسف) در سال ۱۹۴۶، گامی مهم برای پرداختن به مسائل حقوقی کودکان جهان است. بر اساس قطعنامه مجمع عمومی ملل متحد، بعد از جنگ جهانی دوم، یونیسف برای رهایی چهارده کشور اروپایی از بند فقر، گرسنگی، بیماری، بی‌سرپرستی و آوارگی، بنا گردید. اعلامیه جهانی حقوق بشر ۱۹۴۸ نیز منبعی دیگر برای حمایت از حقوق کودک بود؛ این اعلامیه، تمام انسانها را بدون توجه به ویژگیهای آنها شامل میشود که طبعاً کودکان را نیز دربرمیگیرد.

متأسفانه وضعیت کودکان در جوامع فعلی نگران‌کننده است. بر اساس آمار یونیسف (۱۹۸۹-۱۹۹۰) هر روز چهل هزار کودک زیر پنج سال، بعلت سوء تغذیه و بیماریهای قابل پیشگیری، جان خود را از دست میدهند؛ نزدیک به صد میلیون کودک از برنامه‌های تحصیلات ابتدایی محرومند؛ نیمی از بچه‌ها در کشورهای در حال توسعه به آب آشامیدنی دسترسی ندارند؛ سالانه نیم میلیون از مادران، در حاملگی و زایمان جان خود را از دست میدهند؛ بیش از صد میلیون کودک در جهان از طریق کارهای خطرناک و اغلب تحت شرایط کشنده امرار معاش میکنند؛ بیش از یک میلیون از مردم (که بیشتر آنها کودکان هستند) از خانه و زندگی محرومند و... نقض حقوق کودکان در کشورهای در حال توسعه، بیشتر ناشی از فقر است درحالیکه در غرب مشکل اخلاقی و ضعف بنیادهای خانواده ناقص حقوق کودکان است. با این حال، این کشورهای غربی هستند که همواره کشورهای دیگر را متهم به نقض حقوق کودکان میکنند و

تحت فشار قرار میدهند.

شیوع ویروس کرونا و لزوم در خانه ماندن و قرنطینه خانگی نیز پیامدهایی ناگوار برای کودکان بدنال داشته و در همه کشورهای گزارشهای زیادی از تضییع حقوق کودکان در قرنطینه خانگی ارائه شده است. سبک زندگی و آموزشی کودکان یکباره تغییر کرده و از شور و هیجان و جنبه سرگرمی مدرسه و بازی با دوستان و بطور کلی حقوق انسانی کودکان کاسته شده است. مسئله پژوهش حاضر اینست که به تبیین حقوق کودک در ایام بحران و قرنطینه بپردازد.

روش پژوهش

روش این پژوهش تحلیلی و از نوع تحلیل توصیفی است. روش تحلیل، بگونه‌یی که در نظر فیلسوفان تحلیلی مطرح بوده، روشی واحد و مشخص نیست بلکه در طیفی گسترده، با مشخصه‌هایی متفاوت مورد نظر قرار گرفته است. در واقع، باید گفت نسبت میان شیوه‌های مختلف تحلیل، از نوع مشابهت خانوادگی است. بطور کلی روش تحلیلی به سه دسته تقسیم میشود: تحلیل بمعنای تجزیه به اجزاء مفهومی، تحلیل بمعنای ترجمه و بازگرداندن صورت دستوری گزاره‌های زبانی به صورت منطقی آنها، و تحلیل بمعنای جستجوی ارتباط میان مفاهیم مختلف و بازشناسی روابط و شبکه‌های مفهومی (باقری و سجادیه، ۱۳۸۹). در تقسیم‌بندی دیگری که بر حسب کارکردهای روش تحلیل انجام شده، طیفی میان دو قطب توصیف و نقد مورد توجه قرار گرفته است. در قطب توصیف، نظر بر آنست که تحلیل میتواند توصیفی دقیق از ویژگیهای مفاهیم مورد استفاده ما فراهم سازد و این خود میتواند به روشن‌بینی در تفکر منجر شود. در کارکرد توصیفی، تحلیل ممکن است نوعی تحلیل پاره‌پاره (piecemeal analysis) تلقی گردد که تنها به تحلیل مفاهیم منفرد میپردازد.

در این پژوهش فعالیت تحلیلی بصورت توصیفی جامع از زبان محسوب میشود که در آن شبکه مفهومی و روابط آنها با یکدیگر بررسی میگردد.

تعریف و مفهوم کودک

فرهنگهای مختلف درک متفاوتی از کودکی دارند و این برداشتهای مختلف بر قانونگذاری در حقوق کودکان نیز تأثیر گذاشته است. از جمله در جوامع گوناگون، متون قانونی مختلف و در زمانهای متفاوت تعاریف گوناگونی از دوران کودکی ارائه شده است.

بمنظور تجمیع این تعاریفها، کنوانسیون حقوق کودک،

افراد انسانی کمتر از هجده سال را کودک در نظر گرفته است. در این تعریف، پایان دوره کودکی مشخص شده ولی به آغاز آن اشاره‌یی نشده است (حبیبی، ۱۳۸۵). شاید بگویید ابتدای کودکی همان زمان تولد انسان است ولی برخی معتقدند «این تصور از دیدگاه اسلام پذیرفتنی نیست، زیرا از نظر فقه شیعه، ابتدای کودکی از لحظه انعقاد نطفه میباشد» (همان: ۳۳).

اما بنظر میرسد این ایراد و برداشت از منابع اسلامی، نقدپذیر است، چرا که اسلام بهیچوجه از مرحله «انعقاد نطفه تا تولد» بعنوان «کودک» یاد نکرده است. هر چند از این دوران، مرحله بمرحله حمایت‌هایی ویژه کرده است، ولی نه با عنوان «کودک»، بلکه با عنوان «جنین». آیات متعدد قرآن کریم (حج/۵؛ مؤمنون/۱۴؛ غافر/۶۷؛ قیامت/۳۸ - ۳۷) و کتب فقهی، مؤید این مطلب هستند. اسلام، برای دوران جنینی حقوقی ثابت و دقیق در زمینه‌های حقوق مدنی و قواعد حمایتی در نظر گرفته و در این دوران، نه تنها خود جنین را مورد حمایت قرار داده، بلکه به مادران نیز بخاطر آن جنین، توجه کرده است.

ابتدا و انتهای دوره کودکی هر سنی که باشد، در علم حقوق، کودکان در زمره افراد محجور دانسته شده‌اند که چون قوای عقلانی آنها رشد نیافته، حق انعقاد قراردادهای حقوقی را ندارند.

پیمان نامه حقوق کودک

پیمان نامه حقوق کودک یک کنوانسیون بین‌المللی است که حقوق مدنی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کودکان را بیان میکند. دولتهایی که این معاهده را امضا کرده‌اند موظف به اجرای آن هستند و شکایتهای مربوط به عدم اجرای آن به کمیته حقوق کودک سازمان ملل تسلیم میشود.

کنوانسیون جهانی حقوق کودک شامل ۵۴ ماده و دو پروتکل اختیاری است که چهار اصل پایه آن را جهت میدهد. این چهار اصل عبارتند از:

- هیچ کودکی نباید از تبعیض رنج ببرد.
- زمانی که در رابطه با کودکان تصمیم‌گیری میشود باید منافع عالی آنها در رأس قرار گیرد.
- کودکان حق حیات داشته و باید رشد کنند.
- کودکان حق دارند آزادانه عقاید و نظرات خود را ابراز کنند و در تمامی اموری که به آنها مربوط میشود باید این نظرات مورد توجه قرار گیرد.

این کنوانسیون در ۲۰ نوامبر ۱۹۸۹ مورد پذیرش مجمع عمومی سازمان ملل متحد قرار گرفت و از ۲ سپتامبر ۱۹۹۰

(سی روز پس از تودیع بیستمین سند تصویب یا الحاق) لازم‌الاجرا شد. ایالات متحده آمریکا تنها عضو سازمان ملل متحد است که به این معاهده نپیوسته است. در ادامه مواردی از مفاد این قانون بین‌المللی را بررسی می‌کنیم.

۱- تعریف کودکی

از نظر این کنوانسیون، افراد انسانی کمتر از ۱۸ سال، کودک محسوب میشوند.

۲- منافع کودک

در بند ۱ از ماده ۳ کنوانسیون حقوق کودک، تأمین منافع کودکان در کلیه اقدامات انجام شده توسط مؤسسات رفاه اجتماعی عمومی یا خصوصی، دادگاهها، مقامات اجرایی یا ارگانهای حقوقی مورد تأکید قرار گرفته اما مشخص نشده است که منظور از منافع کودکان چیست و چه معیار و مقامی برای تشخیص آن وجود دارد (باهر، ۱۳۹۰). همچنین در بند ۲ همین ماده، بر رفاه کودکان، با در نظر گرفتن حقوق و تکالیف اولیای آنها تأکید شده و مسئولیت تأمین آن را بر عهده کشورهای طرف کنوانسیون گذاشته است. در بند ۳ نیز ضمانت حسن اجرای امور ایمنی و بهداشت کودکان توسط سازمانهای ذیربط، بعهدده کشورهای طرف کنوانسیون میباشد. البته کنوانسیون، ضمانت اجرایی‌بی برای قصور کشورها از این امر مهم، تعیین نکرده است.

۳- تحقق حقوق کودک

در راستای تحقق حقوق کودک در ماده ۴ کنوانسیون، دولت‌ها به استیفای حقوق اقتصادی و اجتماعی راهنمایی شده‌اند و برای بهتر ایفا شدن این نقش، امکان همکاریهای بین‌المللی پیش‌بینی شده است.

۴- مسئولیت والدین

در ماده ۵ کنوانسیون، کشورهای طرف کنوانسیون، موظف به رعایت و محترم شمردن حقوق و مسئولیتهای والدین یا سرپرستان قانونی آنان برای تعلیم و تربیت مناسب کودک هستند.

ماده ۱۸ نیز ضمن برسمیت شناختن مسئولیت مشترک پدر و مادر در حفظ سلامت جسمی، روحی و ارتقای سعادت اجتماعی و عرفانی، از کشورهای عضو خواسته است در راه تحقق این منظور، مؤسسات قانونی، تسهیلات و خدمات لازم را فراهم کنند. بویژه برای کودکانی که دارای والدین شاغل

باشند، بیشتر بر این امر تأکید شده است.

۵- برسمیت شناختن حق ذاتی (طبیعی)

در بند ۱ ماده ۶ کنوانسیون، حق ذاتی هر کودک برای زندگی برسمیت شناخته شده و در بند ۲ نیز تضمین ایجاد حداکثر امکانات برای بقا و پیشرفت کودکان بعهدده کشورهای عضو نهاده شده است.

حفظ هویت شخصی کودک، از جمله داشتن ثبت تولد کودک، داشتن نام، کسب تابعیت و در صورت امکان مشخص شدن والدین و تحت‌سرپرستی گرفتن کودکان توسط والدین و قیم قهری یا قانونی، در ماده ۷ کنوانسیون، از حقوق کودک شناخته شده است و طبق بند ۲ همین ماده، لازم‌الاجراء بودن موارد مذکور، بویژه درباره کودکان در معرض آوارگی، توسط کشورهای عضو قطعی است. نکته قابل توجه در این ماده کسب تابعیت کودک است. آیا کودک زیر هجده سال در کسب تابعیت استقلال دارد؟ آیا استقلال کودک در کسب تابعیت، برای حمایت از اوست؟ کودکی که به هجده‌سالگی نرسیده است، درباره مسئله‌ی به این مهمی چگونه میتواند بتنهایی تصمیم بگیرد؟ (حتی در موارد استثنایی مانند جنگ، اعتیاد و عدم صلاحیت اخلاقی والدین).

۶- هویت کودکی

در ماده ۸ کنوانسیون، هویت کودک، از جمله ملیت، نام و روابط خانوادگی، از حقوق مسلم کودک شناخته شده است و در صورتی که کودک از آن حقوق محروم شود، کشورهای عضو، حمایت و مساعدت سریع را انجام خواهند داد.

۷- پیوستن به خانواده

ماده ۱۰ کنوانسیون که با ماده ۹ در ارتباط میباشد، پیش‌بینی کرده است که اولاً، درخواست کودک یا والدین وی برای ورود یا ترک کشور برای بهم پیوستن مجدد خانواده، از سوی کشور طرف کنوانسیون، باید با نظر مثبت و به روش انسانی و سریع صورت گیرد و چنین درخواستی، عواقبی برای درخواست‌کننده و اعضای آنها در پی نخواهد داشت. ثانیاً، در صورتی که کودک و والدین او در کشورهای جداگانه زندگی کنند، حق دارند بطور منظم، روابط شخصی و تماس مستقیم داشته باشند. ثالثاً، در صورت ترک کشور خود و ورود به کشور دیگر، حقوق آنها باید محترم شمرده شود، مگر آنکه مخل امنیت ملی، نظم و سلامت عمومی، اخلاق عمومی، آزادیهای دیگران یا سایر حقوقی که در کنوانسیون برسمیت‌شناخته شده، باشد.

۸- منع قاچاق کودکان

در ماده ۱۱، قاچاق کودکان ممنوع اعلام شده است و کشورهای عضو کنوانسیون باید اقداماتی را در جهت مبارزه با انتقال و قاچاق کودکان و عدم بازگشت کودکان (مقیم) خارج، انجام دهند.

۹- آزادی عقیده کودک

در ماده ۱۲ کنوانسیون آمده است که اولاً، کودکانی که قادر به شکل دادن عقاید خود میباشند باید بتوانند عقاید خود را در تمام موضوعات، آزادانه ابراز کنند و به نظرات آنها بها داده شود. ثانیاً، باید به کودکان فرصت داده شود که در تمام مراحل دادرسی قضایی و اجرایی بوسیله نماینده خود در چارچوب قوانین کشور متبوع، ابراز عقیده نمایند.

در ماده ۱۳ محدودیتهای آزادی عقیده، بیان شده است و ماده ۱۴ نیز بر آزادی فکر و عقیده و مذهب تأکید میکند. والدین و سرپرستان کودک، موظف به هدایت کودک در جهت اعمال این حقوق شده‌اند.

اشکالی که در این مورد بر پیمان مذکور وارد است، عدم نظارت و کنترل بر رفتار چنین کودکانی است. اگر کودکی بر اساس حق آزادی، به اطلاعات کاملاً مغایر با اعتقادات خود دست یافت و هیچ‌گونه نظارت و کنترلی بر وی نباشد بلکه حتی ممنوع هم گردد (ماده ۱۶، بند ۱ و ۲)، آیا این امر موجب آشفتگی فکری و روانی کودک نمیشود؟

این آزادی بی‌قید با معیارهای اسلامی سازگار نیست. اسلام در توصیه‌های تربیتی خود، پرهیزهایی را در آداب معاشرت، شنیدنیهها، گفتنیها و دیدنیها در نظر گرفته است، در حالیکه کنوانسیون حقوق کودک بر این نوع آزادی صحه گذاشته است. البته برخی معتقدند آنچه کنوانسیون تحت عنوان آزادی فکر و عقیده و مذهب به کودکان اعطاء مینماید، اینست که کودک بطور نامعقول برای اجرای بعضی از شعائر مذهبی تحت فشار قرار نگیرد و به او فرصت داده شود با ارشاد از ناحیه والدین خود بنحوی پرورش یابد که پس از رسیدن به سن بلوغ، آزادانه به عقیده و ایمان پایبند گردد و مذهبی را که در کلیت خود همان مذهب والدین خواهد بود، با بینشی واقع‌بینانه برگزیند.

۱۰- آزادی اجتماعی

طبق ماده ۱۵ کنوانسیون، آزادی تشکیل اجتماعات و مجامع مسالمت‌آمیز، از حقوق کودک است و دولتها باید آن را

برسمیت بشناسند. در اعمال این حقوق، غیر از محدودیتهای مصرح قانونی یا محدودیتهایی که برای حفظ منافع امنیت ملی یا امنیت عمومی، نظم و سلامت عمومی و اخلاق و حق آزادیهای دیگران ضروری است، محدودیتی وجود ندارد.

۱۱- حفظ حریم شخصی کودک

در ماده ۱۶ کنوانسیون، دخالت و ملاحظات غیرقانونی و خودسرانه و هتک حرمت در امور خصوصی و خانوادگی و حتی مکاتبات کودک منع شده است و حتی از دولتها درخواست شده در برابر اینگونه اعمال، ضمانت اجرایی تعیین کنند. نکته قابل توجه اینست که این ماده بطور مطلق بکار رفته است؛ یعنی حتی والدین نیز نمیتوانند این کار را بکنند. بنظر میرسد منع دخالت والدین و استقلال بیحد و مرز کودک، در چنین وضعیتی، نه تنها بنفع کودک نیست بلکه آثار سوئی در وی بجا خواهد گذاشت.

۱۲- دسترسی به مطالب و اطلاعات مناسب

در ماده ۱۷ کنوانسیون، از کشورهای طرف کنوانسیون خواسته شده، بمنظور ارتقای سطح فرهنگ و آگاهیهای سالم کودک، بویژه از طریق رسانه‌های گروهی، دسترسی کودک به اطلاعات و مطالب، از منابع گوناگون ملی و بین‌المللی، بویژه مواردی که مربوط به اعتلای رفاه اجتماعی، معنوی یا اخلاقی و بهداشت جسمی و روحی میشود را تضمین کنند.

۱۳- منع بدرفتاری با کودک

در ماده ۱۹ کنوانسیون، هر نوع اعمال خشونت جسمی و روحی، آسیب‌رسانی یا سوء استفاده، بی‌توجهی یا سهل‌انگاری، بدرفتاری یا استشهاده، از جمله سوء استفاده جنسی، بطور کلی منع شده و اقدامات حمایتی کشورهای عضو از طرق مختلف قانونی، اجرایی، اجتماعی و آموزشی مورد تأکید قرار گرفته است.

۱۴- کودکان بی‌سرپرست و محروم از خانواده

بر اساس ماده ۲۰ کنوانسیون که در سه بند تنظیم شده است، اولاً، محرومیت یا محروم کردن کودک از خانواده بطور کلی منع شده است. ثانیاً، در صورت وقوع چنین حادثه‌یی، کشورها باید مراقبتهای جایگزین را برای این کودکان لحاظ کنند؛ از جمله تعیین سرپرست و کفیل در قوانین اسلامی، فرزندخواندگی یا در صورت لزوم، اعزام کودک به مؤسسات مراقبتی. ثالثاً، در برخورد با چنین مسئله‌یی، توجه خاصی به استمرار در تربیت کودک،

قومیت، مذهب، فرهنگ و زبان کودک شده است.

۱۵- فرزند خواندگی

علاوه بر ماده ۲۰ که در آن به مسئله فرزندخواندگی اشاره شده است، در ماده ۲۱ کنوانسیون هم دوباره بیان شده است که کشورهایی که سیستم فرزندخواندگی را برسمیت شناخته و مجاز میدانند، باید منافع عالی کودک را در اولویت قرار داده و برای آن قواعد و مقرراتی منظم وضع کنند تا مانع سوء استفاده و بهره‌برداری از کودک باشد.

فرزندخواندگی در اسلام پذیرفته نشده است. البته باید گفت خود کنوانسیون صراحتاً کشورهایی را ملزم به رعایت حقوق فرزندخواندگی میکند که سیستم فرزندخواندگی را برسمیت شناخته‌اند، بنابراین مغایرتی با مقررات اسلام ندارد.

۱۶- کودکان آواره و پناهنده

در ماده ۲۲ کنوانسیون، اولاً، مسئله پناهندگی کودک به‌همراه والدین یا شخص دیگری مورد توجه قرار گرفته و از کشورهای عضو درخواست شده است طبق موازین حقوق بشر یا سایر اسناد بشردوستانه عمل کنند. ثانیاً، در صورت پناهندگی بدون والدین، بمنظور بهم پیوستن مجدد اعضای خانواده، برای یافتن والدین یا سایر اعضای خانواده کودک تلاش کنند. ثالثاً، در صورت نیافتن والدین و اعضا خانواده، با وی بعنوان کودکی که بطور موقت یا دائم از محیط خانواده محروم شده است، رفتار کنند.

نکته قابل توجه در این ماده اینست که اولاً، پناهنده و پناهندگی تعریف نشده و معلوم نیست به چه کسی پناهنده گفته میشود و منحصرأً کودک پناهنده مورد حمایت قرار گرفته، بدون آنکه ضابطه و معیار خاصی برای تشخیص کودک پناهنده ارائه شود. ثانیاً، پناهندگی از منظر قوانین بین‌المللی ضوابط و مقررات خاصی دارد، ولی تضمین برخورداری حق کودک برای پناهندگی حتی با شخص دیگر که منجر به جدایی از والدین میشود (بصورت مطلق) مستلزم محرومیت از روابط عاطفی با والدین است و صرفاً در شرایط اضطراری میتوان پناهندگی را اصلح دانست، آن‌هم مشروط به آنکه همراه با والدین ممکن نباشند. اما در شرایط و موارد دیگری که قوانین کشورها اجازه پناهندگی میدهد، بطور کلی نمیتوان دوری و جدایی از پدر و مادر را تأمین‌کننده مصالح عالی کودک دانست.

۱۷- آموزش و پرورش و اهداف آن

در ماده ۲۸، حق کودک نسبت به آموزش و پرورش برسمیت شناخته شده و در ضمن، آموزش ابتدایی برای

همه رایگان معرفی شده است. همچنین در این ماده، توسعه اشکال مختلف آموزش متوسطه و عالی مورد توجه قرار گرفته است. در ماده ۲۹ نیز به اهداف برنامه‌های آموزش و پرورش، در پنج عنوان اشاره شده است و از این جهت که به پرورش و ارتقای ارزشهای اخلاقی و باورهای دینی اشاره‌ی نشده است، قابل انتقاد بنظر میرسد.

۱۸- کودکان اقلیتهای قومی و مذهبی

در ماده ۳۰ کنوانسیون، به کودکان اقلیتهای قومی و مذهبی توجه شده است. چنین اشخاصی باید حق برخورداری از فرهنگ و تعالیم و اعمال مذهبی و زبان خود را داشته باشند.

۱۹- تفریح و فعالیتهای فرهنگی

در ماده ۳۱، به ابعاد فرهنگی-هنری، از جمله کلیه زمینه‌هایی که موجبات تفریح و آرامش و در نتیجه، پرورش خلاقیت‌های مناسب کودک را فراهم می‌آورد، اشاره شده است و کشورهای عضو، موظف به محترم شمردن و فراهم نمودن و توسعه بخشیدن چنین حقی شده‌اند.

۲۰- کار کودکان

در ماده ۳۲ کنوانسیون، به کار کودک و سن و شرایط کار کودکان توجه شده است و از دولتها خواسته شده از استثمار اقتصادی کودک و هرگونه کاری که برایش زیانبار باشد یا موجب توقف در تحصیل او شود یا برای بهداشت جسمی، روحی، اخلاقی و اجتماعی او مضر باشد، جلوگیری نمایند و بدین منظور، حداقل سن و حداکثر ساعات کار و سایر ضمانت‌اجراهای آن را تصویب و به اجرا درآورند.

۲۱- مواد مخدر

در ماده ۳۳، سوء استفاده از کودکان در جهت تولید، توزیع و مصرف مواد مخدر و محرک، ممنوع اعلان شده و از کشورهای عضو خواسته شده که تمهیداتی را در جهت جلوگیری از چنین اعمالی مقرر نمایند.

۲۲- منع شکنجه و اصول دادرسی

در ماده ۳۷ کنوانسیون، چند مورد قابل توجه است و کشورهای عضو ملزم به رعایت آن شده‌اند:

۱. شکنجه و مجازات اعدام و حبس ابد برای کودکان زیر ۱۸ سال ممنوع است. یکی از عمده‌ترین دلایل امتناع کشور آمریکا از پیوستن به این کنوانسیون همین بند از ماده ۳۷ است، زیرا در ۲۵ ایالت آمریکا، حکم اعدام شامل اطفال

زیر ۱۸ سال نیز میشود و در موارد متعددی حکم اعدام به اجراء نیز گذاشته شده است.

۲. دستگیری و بازداشت یا زندانی کردن کودک بطور غیرقانونی و خودسرانه ممنوع اعلام شده و آخرین راه چاره معرفی شده‌اند و در صورت زندانی کردن باید با کودک برخورد محترمانه و انسانی صورت گیرد.

۳. باید کودک، حق دسترسی سریع به مشاوره حقوقی یا سایر مساعدتهای ضروری و نیز حق اعتراض نسبت به مشروعیت زندانی شدن خود در برابر دادگاه و سایر مقامات ذیصلاح را داشته باشد.

نکته‌ی مهمی که در این ماده ذکر نشده این است که علیرغم تعلق این کنوانسیون به اطفال، هیچ‌گونه تعریفی از اطفال بزهکار ارائه نشده است. همچنین به بعضی از اصول مترقی حقوق جزا در مورد اطفال بزهکار توجه نشده است؛ مثل روشهای جدید اقدامات تأمینی و تربیتی، عفو و...

مواردی از حقوق کودک در قانون ایران

۱) حق حضانت

برترین حق کودک در خانواده حق حضانت یا نگهداری است. در قوانین زیر به این حق اشاره شده است:

ماده ۱۱۶۸ قانون مدنی: نگهداری اطفال هم حق و هم تکلیف ابویین است.

ماده ۱۱۷۳ قانون مدنی (اصلاحی ۱۳۷۶/۸/۱۱): هرگاه در اثر عدم مواظبت یا انحطاط اخلاقی پدر یا مادری که طفل تحت حضانت اوست، صحت جسمانی یا تربیت اخلاقی طفل در معرض خطر باشد محکمه میتواند به تقاضای اقربای طفل یا بتقاضای قییم او یا بتقاضای رئیس حوزه قضایی، هر تصمیمی را که برای حضانت طفل مقتضی بداند، اتخاذ کند. موارد ذیل از مصادیق عدم مواظبت یا انحطاط اخلاقی هریک از والدین بشمار آمده‌اند:

اعتیاد زین‌آور به الکل، مواد مخدر و قمار

اشتهار به فساد اخلاقی و فحشا

ابتلا به بیماری روانی با تشخیص پزشکی قانونی

سوء استفاده از طفل یا اجبار او به ورود در مشاغل ضد

اخلاقی، مانند فساد و فحشا و تکدی‌گری و قاچاق

تکرار ضرب و جرح خارج از حد متعارف

۲- حق نفقه (خرجی)

ماده ۱۱۹۹ قانون مدنی: نفقه اولاد بر عهده پدر است.

پس از فوت پدر یا عدم قدرت او به انفاق به عهده جد پدری است و با رعایت الاقرب فالاقرب در صورت نبودن پدر و جد

پدری یا عدم قدرت آنها نفقه برعهده مادر است...

ماده ۱۲۰۴ قانون مدنی: نفقه شامل مسکن، لباس و غذا و اثاث البیت بقدر رفع حاجت و با در نظرگرفتن درجه استطاعت منفق میشود. البته موارد مذکور مهمترین نیازهای زندگی فردی است و هزینه بهداشت، درمان و تعلیم و تربیت نیز جزء نفقه است.

۳- حق تربیت و ادب‌آموزی

ماده ۱۱۷۸ قانون مدنی: ابویین مکلف هستند در حدود توانایی خود به تربیت اطفال خویش برحسب مقتضی اقدام کنند و نباید آنها را مهمل بگذارند.

۴- حق نظارت و مراقبت

ماده ۱۱۷۹ قانون مدنی: ابویین حق تنبیه طفل خود را دارند ولی به استناد این حق نمیتوانند طفل خود را خارج از حد تأدیب نمایند.

یافته‌های پژوهش

حقوق کودک یا فرزند مجموعه‌ی از حقوق بشر ویژه کودکان است که بر پشتیبانی و نگهداری از افراد جوان متمرکز است. مطابق کنوانسیون حقوق کودک، حقوق کودکان عبارتست از حق بر عدم تبعیض، حق حیات، حق بقا، حق رشد، حق بر ثبت نام، برقراری ارتباط با هر دوی والدین، هویت انسانی و همچنین نیازهای اساسی برای حفاظت فیزیکی، غذا، آموزش عمومی دولتی، مراقبتهای بهداشتی و قوانین کیفری مناسب بر اساس سن و رشد کودک، حفاظت برابر از حقوق مدنی کودک و آزادی از تبعیض بر اساس نژاد، جنسیت، گرایش جنسی، هویت جنسیتی، منشأ ملی، مذهب، معلولیت، رنگ، قومیت یا سایر ویژگیها. تفسیر حقوق کودکان طیفی از اجازه دادن به ظرفیت کودکان برای داشتن اختیار عمل تا اعمال نظر فیزیکی، روانی و احساسی، بدون هیچگونه بدرفتاری با کودکان را دربرمیگیرد؛ هر چند باید در مورد آنچه شامل بدرفتاری میشود بحث گردد.

از نظر ماده ۱ کنوانسیون حقوق کودک، کودک به کلیه افراد انسانی زیر هجده سال اطلاق میشود مگر آنکه سن کودک طبق قانون داخلی کشورها کمتر از آن تعریف شده باشد (کنوانسیون حقوق کودک، ۱۹۵۲). این کنوانسیون مهمترین سند حقوقی بین‌المللی کودکان است (آذرنپندار، ۱۳۹۶) و مهمترین حقوق کودکان در آن درج گردیده است. در این سند کمیته‌ی برای بررسی وضعیت کشورها در زمینه حقوق کودک ایجاد شده است. مهمترین مواد این کنوانسیون

که با عنوان اصول عمومی حقوق کودک شناخته میشوند عبارتند از: منع تبعیض، مصالح عالیبه کودک، حق حیات، بقا و رشد کودک و حق شنیده شدن نظر کودک. از دیگر حقوق کودک، حق رشد و بقای کودک است که بدنبال حق حیات کودک می‌آید و یکی از بنیادترین حقوق کودکان است و سایر حقوق موقوف بر آن است (همانجا). همچنین میتوان به حق ثبت ولادت، ثبت نام و تابعیت نیز اشاره کرد که در ماده ۷ آمده است (همانجا). حق بیان آزادانه عقاید (پیوندی، ۱۳۹۰)، حق آزادی فکر و عقیده، شرکت در انجمنها، حق آموزش کودک (آذریندار، ۱۳۹۹)، حق سلامت، حق برخورداری از بهداشت، حق همبستگی خانوادگی، رفاه، تأمین اجتماعی و مصونیت از سوءاستفاده و استثمار جنسی و کاری، از دیگر حقوق کودکان در این کنوانسیون است. با این حال کنوانسیون محدود به این حقوق نیست و موارد بیشماری را دربرمیگیرد.

مهمترین مصادیق پایمال شدن حقوق کودکان در ایام بحران و قرنطینه عبارتند از: ۱. قرار دادن کودک در مکانهای ترسناک؛ ۲. محروم کردن کودکان از بازی و تفریح؛ ۳. تنها گذاشتن کودک در منزل؛ ۴. اخراج از منزل و طرد کودک؛ ۵. اجازه گریه نداشتن و کنترل احساسات کودک؛ ۶. عدم ارتباط چشمی و گوش ندادن به کودک؛ ۷. مسخره کردن و ایجاد حس حقارت در کودک؛ ۸. طرد و آزار کودک با جنسیت غیر دلخواه؛ ۹. سرزنش و ملامت کودک در حضور دیگران؛ ۱۰. بی‌توجهی به بهداشت، تغذیه و پوشاک کودک؛ ۱۱. بهره‌کشی و توقعات نامعقول از کودک؛ ۱۲. استفاده از کودک برای تحریک جنسی بزرگسالان؛ ۱۳. محروم نمودن کودک از محبت و آغوش گرم؛ ۱۴. استفاده نادرست از داروهای خواب‌آور برای کودک؛ ۱۵. مشاجرات خانوادگی در حضور کودک؛ ۱۶. استفاده از الکل و مواد مخدر در حضور کودک؛ ۱۷. کتک زدن و تنبیه جسمی کودک.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

تمام کودکان حق دارند که نیازهای اساسیشان برآورده شود. این نیازها نه تنها شامل نیازهای لازم برای بقا و امنیت، بلکه شامل نیازهای حقوقی نیز هست که به آنها این امکان را میدهد که تا حد توانایی خود، به رشد جسمی و ذهنی رسیده و با توجه به سن و میزان رشد خود، بعنوان عضوی از جامعه عمل نمایند و به یک شهروند بزرگسال مسئول و علاقمند به امور جامعه تبدیل شوند. بعبارت دیگر، تعمیم دادن مفاد اعلامیه حقوق بشر به کودکان بر اساس نیازهای آنان انجام گرفته است؛

نیازهایی که باید برآورده شوند تا کودکان از دوران کودکی شاد و غنی لذت برده و به بزرگسالانی قدرتمند، مستقل، نیک‌اندیش و مسئول مبدل شوند.

حقوق کودکان در ایران نیز یکی از مسائلی است که همواره مورد بحث و چالش جدی قرار گرفته و صاحب‌نظران با برگزاری میزگردها و سمینارهای مختلف و نوشتن مقالات به بررسی آن پرداخته‌اند تا از نواقص و کاستیهایی که در این زمینه وجود دارد بکاهند. کودکان بعزت عدم تکامل رشد بدنی و فکری نیاز به مراقبتهای خاص دارند؛ بویژه در ایام بحران و قرنطینه. در این دوران کودکان بخاطر عدم رشد کامل فیزیکی و ذهنی نیازمند مراقبت و حمایت‌های حقوقی هستند؛ هیچ کودکی نباید از تبعیض رنج ببرد. زمانی که در مورد کودکان تصمیمگیری میشود، باید منافع عالیبه آنان در رأس قرار گیرد، کودکان حق حیات داشته و باید رشد کنند، آنان حق دارند آزادانه عقاید خود را ابراز کنند و این نظرها باید در همه‌اموری که به آنها مربوط میشود، مورد توجه قرار گیرد.

منابع

قرآن کریم.

اعلامیه جهانی حقوق کودک (۱۹۵۲) سازمان یونسکو. آذریندار، احمدرضا (۱۳۹۶) حقوق کودک پناهجو در اتحادیه اروپا، تهران: شاپرک سرخ.

_____ (۱۳۹۷) تفسیریه کنوانسیون حقوق کودک، ماده ۷، تهران: هفتان.

_____ (۱۳۹۹) تفسیریه کنوانسیون حقوق کودک، ماده ۲۸، تهران: هفتان.

باقری، خسرو؛ سجادیه، نرگس (۱۳۸۹) رویکردها و روشهای پژوهش در فلسفه تعلیم و تربیت، تهران: علمی و فرهنگی.

باهر، حسین (۱۳۹۰) «نکاتی پیرامون حقوق جهانی کودک و نوجوان»، ماهنامه دادرسی، شماره ۶.

پیوندی، غلامرضا (۱۳۹۰) حقوق کودک، تهران: فرهنگ اندیشه اسلامی.

حبیبی، تهمینه (۱۳۸۵) «نقد فقهی کنوانسیون حقوق کودک»، کتاب زنان، شماره ۱۶.

حر عاملی، محمد بن حسن (۱۴۱۴ق) وسائل الشیعه، قم: آل‌البیت.

صفایی، شهرام؛ امامی، علی (۱۳۸۴) تأملی بر حق خانواده، تهران: میزان.

عبادی، حسین (۱۳۷۱) حقوق کودک، تهران: رسا.

کمالی، محمد (۱۳۸۳) «ارتقای حقوق کودکان»، مجله حقوق کودک، شماره ۷، ص ۱۱۰-۹۳.